

Stein-am-Rhing –l'autor hi va ser el 1998– dóna una idea de la bellesa del paisatge i de les ciutats de Suïssa. (Foto: A. Roselló.)

Cinc ciutats de Suïssa (1994)

Notes d'un dietari

per Josep Marí

*A Fredi i Jenni,
que m'acolliren generosament a casa seva.*

Dimecres, 29 de juny

Poc després que Fredi arribés del despatx, hem partit, en cotxe, cap a Lucerna. Per la carretera, hem trobat una mica de pluja i, sobre les muntanyes, es veien núvols de tempesta.

Lucerna és una ciutat petita, molt neta –com ho és tot Suïssa–, amb molt de caràcter. De seguida m'hi he trobat com a casa. Els carrers són plens de vida, s'hi veu gent, turistes. Indubtablement és una ciutat amb més tradició que Zuric. La part antiga té cases bellíssimes, amb les façanes esgrafiades. L'ajuntament eleva una torre esplèndida, de planta quadrada, amb un gran rellotge blanc. A sota, hi havia una banda de música formada per un centenar de nois i noies que es deuen costejar el viatge amb els seus concerts. Toquen estupendament, com si fossin professionals.

El mes d'agost del 93, el pont de fusta del segle XIV, que travessa de biaix el llac, es va cremar. Només se'n salvaren els extrems. A hores d'ara, el pont-capella ja és del tot restaurat. Però la fusta encara és massa nova: li falta el pas del temps. Uns centenars de metres més avall, allà on el llac de Lucerna es converteix en riu apressat, hi ha un altre pont de fusta –aquest del XV– que té una estructura més dinàmica i pintoresca.

Hem passejat fins a l'església de Sankt Leodegar, emplaçada dalt de tot d'unes escales i orlada d'un atri d'arcs de mig punt, que és un pulcre cementiri. L'església està tancada. Les dues torres, rematades per agudes piràmides arquejades, imposen la seva presència damunt mitja ciutat. Moltes vegades els temples són més monumentals per la seva òptima ubicació que no pel seu interès arquitectònic.

El cel, com més va, més s'entenebreix. Sentim trons de tempesta. Les muntanyes s'esfumen rere els grocs negres, i la gent fa via a aixoplugar-se quan sent la frescor de les primeres gotes. Els ànecs i els cignes formen grups grisos i blancs raonablement apartats, a la vora del llac. Dos ànecs fan cridòria, es barallen, s'empaiten. Els cignes naveguen amb un posat indiferent, com si llisquessin. Però n'hi ha un, en terra, que camina gronxant-se aparatósament, com un senyor gras amb els peus plans.

Era hora de sopar, i la por d'un xàfec ens ha posat a cobert del pòrtic espaiós d'un restaurant. Hi havia tot de taules amb gent que ja sopava. Davant nosaltres, la vista del pont cremat, amb la torre defensiva del 1300, a l'altre costat del llac. Un poc més enllà, mantenint una màgica fosforescència dins el vespre fosquíssim, una església blanca, amb dues torres, rematades per dues espècies de cebes. Però no brilla només la blancor de l'església. Brilla tota la ciutat sota la tenebra de núvols que l'envolta. El mont Pilat s'ha dissolt dins els àmbits fresquívol i convulsos del vespre. Però no arriba a ploure. I la nostra il·lusió hauria estat de contemplar, sota les voltes que ja s'il·luminaven, l'esbalçament líquid, elèctric i renouer d'aquest cel inenarrable.

Divendres, 1 de juliol

Fredi m'acompanya a l'estació de trens. Faré el dia a Lugano. Hi vaig ser, ja fa uns deu anys, amb l'amic "Pujolet". Després de tres hores de viatge, entre muntanyes altes, a trossos enfarinades, i fondes valls d'una verdor impol·luta, he arribat a Lugano. Tot

baixant de l'estació per rampes i escaletes, veia les resplendors del llac dins un tel de fumassa xafogosa. En una breu esplanada que fa un mirador sobre les cobertes del poble, he vist la catedral de San Lorenzo decorada, banda dins, de petites pintures murals. Hi feia una fresca temptadora i una penombra eficaç per al recolliment interior. Després, deixant-me dur pels pendents i les escalinates, he arribat al port, al llac, vorejat d'un agradable passeig, d'imprescindibles ombres. La calitja, sobre el llac, és absolutament pastosa, d'una lluminositat embafadora. El relleu tumultuós que empresona les aigües sembla més un decorat mal pintat de paper que no un fenomen natural incontestable i categòric. La perspectiva aèria és del tot falsejada per una mena de polsim estovat que evapora qualsevol detall normalment perceptible. Fa calor, i no debades. Veig alguna embarcació de turistes, barquetes a la platja, palmípedes pululant per la vora. En una punta de terra que s'endinsa en el llac, trobo la sorpresa estimulante d'un gran jardí. És ple de gent que hi deambula: dones amb criatures, parelletes joves, matrimonis d'edat... Jo, tal vegada, sóc l'únic ésser estrany i solitari.

A mitja hora de camí del parc, per una via que costreja el llac de Lugano, s'entra a Villa Favorita. Més interessant que la col·lecció Thyssen que s'hi exposa —hi ha un retrat d'una jove, de Chirico, excepcional, i molta pintura, especialment americana, que no em diu res— és, sens dubte, l'emplaçament de la propietat, en una llenca llarguíssima i estreta, poblada d'una vegetació exuberant, plena de colorit, constantment arranjada per dos jardiniers molt amables que us saluden, entre la barana literalment emergida de l'aigua, d'un costat, i, de l'altre, la muntanya que s'aixeca esponerosa, amb altres vil·les.

Un autobús m'ha retornat al centre. He agraït força l'aire condicionat del restaurant. No en trobo gaires, a Suïssa, d'establiments proveïts d'aquest giny tan efectiu. Sembla que no és freqüent que hi faci la calor d'aquests dies.

Havent dinat, les ombres dels carrers encara són esquifides. Faig temps llegint en una cafeteria, davant d'una copa de cafè fred —no gelat—. Quan l'he demanat, feia comptes que *fredo*, als efectes d'un cafè, podia significar *gelato*. Però no, *fredo*, a tots els efectes vol dir fred, i un cafè fred no val deu cèntims. El cafè ha de ser ben calent o ben gelat, segons el meu entendre.

A mitjan tarda els carrers de Lugano s'oferien amb un ombradiu saludable i excels. M'ha sorprès que, en unes poques hores, la ciutat s'hagués tornat transitable per al vianant. He passejat amunt i avall, incansablement per la via de Nassa, un carrer paral·lel al llac, però en segona línia, tot porticat i animat de botigues. En aquest carrer, que és molt bonic i sense automòbils, hi ha dues esglésies. A la de San Carlo, barroca, no gaire més grossa que la humil església eivissenca de l'Hospitalet, una vintena de persones, quasi tot dones, resaven el rosari. Val a dir que el rosari, en italià, pareix més suportable: té una musicalitat aferradissa i quasi plaent. L'església de Santa Maria degli Angeli e Loreto, davant el llac, és constituïda d'una nau

gòtica molt senzilla, que recorda l'arquitectura de les drassanes de Barcelona. Les seves parets són profusament decorades de pintures, sobretot al fresc. Sobre els tres arcs transversals, que migparteixen el temple, hi ha un extens i bellíssim mural, a la part inferior esquerra del qual apareix un inconfosible sant Sebastià. La parroquial de Santa Maria, com la de San Carlo, és un insubstituïble redós per al viatger: hi fa una fresca d'àngels.

Des de Santa Maria degli Angeli, he sortit a rodar per tot Lugano. Però veig que la via de Nassa és el trajecte urbà més atractiu i confortable de la ciutat. El passeig que voreja el llac també és esplèndid, per bé que amb un caràcter diferent. Ara, a la tarda, l'aire s'ha mig rentat i ha augmentat la seva transparència. Puc veure amb prou precisió molts d'elements de l'entorn que al matí restaven esvaïts i desdibuixats.

Tant com he divagat per Lugano, vaig desorientat a l'hora de fer camí cap a l'estació. Una senyora tan lletja com simpàtica i amable —això ja passa— m'ha acompanyat fins a dalt. Ella tenia el cotxe devora l'estació. A més a més necessitava comprar-hi tabac. Se l'havia acabat, i la veia un poc neguitosa, com quan jo passo massa temps, havent dinat, sense prendre el cafè de rigor. La pobra senyora, quan pujàvem, m'anava dient que anéssim a poc a poc. Es queixava de la tremenda calor d'avui i feia, de tant en tant, alguna alenada de mal consol. M'ha dit que era professora. El nom d'Eivissa no li ha estranyat, i m'ha parlat de les magnífiques referències que tenia de Formentera.

Un cop comprat el paquet de cigarrets, he observat que, de sobte, li venia la pressa. S'ha acomiadat de manera quasi imprevista, sense gaire cerimònia, però amb tota correcció. Ens hem donat la mà, i li haurà faltat temps, suposo, per encendre el primer cigarret pel túnel que travessa les andanes.

Dimecres, 6 de juliol

Que bonic és Berna! Aquest és el tercer cop que hi vinc en una vintena d'anys. La meua primera visita fou un dia de primavera, en què, des del pont sobre l'agut meandre de l'Aar, vaig veure les inclinades teulades que quedaven a sota, revestides de neu. Avui, aquest mateix paisatge té la bellesa de sempre. Sembla tret d'una pintura de Chagall.

Berna és una ciutat molt porticada, farcida, principalment en la via longitudinal que va des del pont a l'estació, de botigues força interessant i que, sovint, ens tempten a entrar-hi. Amb un afany de mera divagació, m'he ficat dins un d'aquests establiments, i hi he descobert uns quaderns magnífics —molt cars, això sí— per escriure i dibuixar. Són de paper blanc, de bon gramatge, sense ratlles i amb unes cobertes consistents de cartó i tela. N'he comprat quatre de petits i un de gran. Són, altrament, uns objectes tan bonics que em sabrà greu d'omplir-los de mala lletra, correccions o dibuixos de traça tremolosa. Però el viatger no faria bé de transitar tot el temps per davall les porxades. Amb un temps tan bo com el

d'avui –un poc gris, això sí–, convé anar per l'empedrat de les calçades, vigilant els tramvies, per poder admirar l'efecte tan elegant i divers de les façanes, per veure de prop les fonts tan gràcils que es reparteixen per tot el nucli antic de Berna, per considerar la diversitat d'arcades –sempre d'arc rebaixat– que conformen el caràcter més singular de la ciutat. Berna és una ciutat estupenda, molt activa i vivaç, on, com a turistes, us trobeu d'allò més bé, tractats amb amabilitat i simpatia.

Vora la torre del Relлотge, aquesta tarda, hi havia un mercat de fruita i verdura a l'aire lliure, amb una policromia fascinant i unes olors ensucrades de melonets francesos que alimentaven l'olfacte i cuidaven redimir la set. Però no he pogut escoltar el carilló de la torre, que sona sempre quatre minuts abans de tocar les hores. Al seu peu, s'hi concentren els nouvinguts, amb un posat esbalaït.

Al matí m'he estat visitant el Kunstmuseum durant tres hores. És magnífic. La col·lecció de Paul Klee és completíssima, i, al final, m'he endut la gran sorpresa de les escultures i ceràmiques –una mostra sensacional– del matrimoni Walter i Margrit Linck, dos artistes suïssos d'aquest segle, ja morts, que jo no coneixia. Ella es dedicà, amb una sensibilitat i una elegància de disseny insòlites, a la ceràmica, blanca o policromada. Walter, a part de ceràmica, va fer escultura en ferro, que pot recordar una mica, amb més dinamisme, Alberto Giacometti, però, sobretot, escultures mòbils d'una originalitat excepcional, plenes de lirisme i delicadesa, davant les quals, quan algun vigilant els dona un impuls suauíssim, sentim una mena de somieig, veient aquell gronxament quasi eteri del ferro.

El Kunstmuseum té, així mateix, obres magnífiques de tants i tants pintors admirables: impressionistes, postimpressionistes, cubistes, surrealistes. Hi ha molt de tot, i cosa bona. Només patia de pensar que em faltaria temps per recórrer els carrers de Berna.

I me n'ha faltat de temps, és cert. He arribat a la conclusió que, en una propera visita a la capital helvètica, hi he de passar, si més no, una nit. Per Berna hi fa molt bon divagar. És una ciutat adequada per a badocs, ull viu, és clar, amb els tramvies. És molt bella per perdre-s'hi...

Dijous, 7 de juliol

El trajecte, no gaire llarg, entre Zuric i Schaffhausen m'ha deixat meravellat. No me'n puc avenir, de tanta bellesa natural, ni de la saviesa i sensibilitat amb què l'home s'estableix sobre aquests camps, sobre aquests puigs, en poblets harmoniosos, absolutament captivadors. A Eglisau, devora el Rin, hem fet un breu passeig. L'església conserva una torre del segle XIV, en estil romànic, amb el rellotge enorme i la "ceba" tan propis d'aquest país. Una crescuda del riu, l'any 19, va arrabassar un pont cobert, bellíssim, que el travessava. Al seu lloc precis, una fotografia, acompanyada d'un text informatiu, ens el recorda.

"Shaffhausen és una nova sorpresa del viatge. [...] La ciutat és fornida de cases singulars".

(Foto: A. Roselló.)

El paisatge té unes ondulacions rematades sempre per les celles arrodonides, fosques dels boscos. I sempre, també, s'interposen als boscos aquestes llengües netes i lluminoses dels prats, sense cap transició, com si hom hagués afaitat literalment una naturalesa massa exuberant.

Devora les inflexions inefables del territori, creixen els bladars, alternats de vegades amb el moresc, encara a mig camí. Quan contemplo aquests camps daurats, sinuosos, quasi esculpits, arran d'alguna senda, em revé la imatge intemporal dels quadres de Bruegel... D'ací d'allà, les vaques, amb la seva grisa mansuetud, no arriben a veure mai la fi de les pastures. És l'ofici monòton de les vaques.

Sobre aquesta natura indescriptible, en què l'home esdevé fonedís, el cel té una presència densament moblada. Els núvols són consistents i multiformes, un poc allargassats, tocats de resplendors vívids. No té res a veure aquest celatge amb aquells fons somiosos i profunds de la pintura renaixentista. Té, més tost, un aire romàntic, noucentista, pesarós. Cap al tard, quasi hi veig la malenconia endolada dels cels de Joaquim Vaireda.

Schaffhausen és una nova sorpresa del viatge. Molt a prop hi ha les cascades del Rin, que jo ja conec d'anys enrere. La ciutat és fornida de cases singulars, d'un barroquisme elegant i festiu. Té, com Berna, algunes fonts de ferro, d'una vistositat admirable. Hi ha molta gent pel carrer. Les terrasses dels cafès són plenes. La gran majoria de les cases ostenta el protagonisme històric d'una tribuna, quasi sempre centrada al primer pis. Algunes façanes em recorden l'estil de moltes cases alemanyes, amb aquell doble contorn escalonat que amaga la punta audaç de les cobertes. N'hi ha d'altres d'una bellesa difícil de descriure per a un passavolant com ara jo, amb portals sumptuosos, profusament decorades de pintures al fresc i relleus, la imatge, *grosso modo*, d'unes caixetes

guarnides d'esmalts. La més notable és la Zum Ritter, amb un fresc excepcional de Tobias Stimmer (segona meitat del XVI), el més important, diuen, del renaixement part dellà dels Alps.

L'església d>Allerheiligen (de Tots Sants), començada a edificar cap al 1100, és la catedral. D'un estil romànic molt auster, la presideix un pòrtic de set arcades, que té una placeta al davant. Tota la fàbrica del temple, de la placeta estant, és una bella mostra de contenció i bon gust. Només el campanar (de cap al 1200) sembla imposar la seva altura emblemàtica, amb estructura pètria i llenços blancs sobre els quals destaca el dibuix estilitzat, en pedra, d'unes sèries d'arcs cecs. Aquesta torre, altíssima i punxeguda, produeix una gran sensació.

Dalt de tot d'un turó, hi ha una vella fortalesa, de forma circular. Té una vaga retirada al castell romà de Sant'Angelo. Dins el fossat, hi habiten uns quants cérvols. Mentre pujàvem l'empinada escalinata, sentíem el so sec i ofegat de la campana del castell —un so, segurament, de campana amb clivells o esmossada—, que, a les nou del vespre, un temps, advertia del tancament de les portes de la ciutat. De regrés als carrers empedrats, turó avall per una altra escala, contemplàvem, per damunt un llenç intacte de muralla, una vista prodigiosa de cobertes rogenques i negroses, resolent una arquitectura urbana dinàmica, resplendent i enriolada.

Divendres, 8 de juliol

Jenni m'ha portat, en el seu cotxe, a Sankt Gallen. En entrar al nucli oval del que devia ser l'antiga ciutadella, ja hem descobert algunes façanes en la línia —bé que més modestes— de les de Schaffhausen. Sovint, les cases ensenyorides per la típica tribuna, en certs casos rematant agosaradament una cantonada. Però el monument indiscutible de Sankt Gallen és la catedral. Les seves façanes, blanques, són quasi nues de decoració. No així el cos de les dues torres, poblat de motllures que en ressalten l'estructura i de discrets relleus ornamentals. L'edificació és barroca, de proporcions grandioses i absolutament harmonitzades. No m'estranyaria que fos l'església més monumental del país. Les altres que he visitat eren més modestes de grandària.

Per dins, el temple és d'una magnificència impressionant. El constitueixen una nau central i dues de laterals. La volta central és altíssima, i la cúpula, de gran volada. Una reixa de ferro, amb daurats, molt bonica, impedeix l'accés al presbiteri, entorn del qual es concentra la més bigarrada ornamentació barroca, sobre un fons de penombra. En el conjunt de l'església, hom va assolir un equilibri fantàstic entre arquitectura i decoració. Els relleus barrocs es concentren als capitells; les parets i les columnes formen plans llisos, conjugant tonalitats de gris i blanc trencat. Les voltes i la cúpula són tot un gran mural, més fosc i multicolor, en forma de creu llatina. El púlpit, de fusta, és una peça fabulosa contra l'extrema simplicitat de les columnes.

La catedral és força lluminosa, d'una coloració sens dubte calculada, sense estridències, relaxant, d'una placidesa indicible. M'hi haguera quedat hores, amb l'esguard perdut per tot aquest espai inundat de bellesa, donant voltes a la immensa lliçó estètica que el millor marc del barroquisme i la fantasia són unes parets i unes columnes nues. Moltes vegades l'arquitectura barroca s'ha entestat a devaluar la seva densa riquesa tot negant el més ínfim respir a la mirada.

La façana posterior de la catedral —la de les dues torres— forma, amb altres construccions baixes, una plaça espaiosa revestida de gespa, damunt la qual hem vist diversos grups de joves conversant i escoltant el so moderat d'una cinta, asseguts a la mora o ajaguts amb les mans al clatell.

Jenni i jo hem dinat, després, al restaurant d'uns grans magatzems que hi ha a quatre passes de l'església de Sankt Laurenzen, una altra església blanca, amb un campanar espigat. Rere el cafè, jo he partit sol cap al Kunstmuseum i Jenni s'ha quedat per fer unes compres.

El Kunstmuseum ha estat la meva gran decepció d'avui. Del fons considerable del museu, només hi havia exposats uns picassos, bastants tàpies —algun de clivellat— i uns quants quadres de gran format de pintors que jo no coneixia. Les sales que —se suposa— alberguen tota la resta de pintures, ara són ocupades per això que avui dia hom anomena instal·lacions. Una mostra temporal irreconciliable amb un esperit que aquest matí se sentia endut d'una bellesa més sensitiva: llum aspra i excitant dels arcs voltaics, senyals sonors alternant-se, escultures *à la page* del nostre món tecnològic, dos o tres angles decorats d'una arquitectura reticular de televisors apagats. Reconec la meva incapacitat per valorar l'interès d'aquestes instal·lacions agressives, inhumanes i buides, on, fins i tot, trobo a faltar la noblesa tàtil i visual dels materials. Els materials són, per a mi, repulsius del tot. En situacions com aquesta, em demano si m'he tornat reaccionari. Suposo que sí, si més no en l'àmbit restringit d'instal·lacions, com la d'aquesta tarda. La meva sensibilitat, pel que fa a l'art, no pretén negar a l'art la seva funció inventiva i innovadora, però sent un rebuig irreprimible envers els actes creatius que semblen perseguir la destrucció de l'home.

A quarts de cinc, Jenni i jo ens retrobem a l'entrada de la biblioteca abacial de Sankt Gallen. La biblioteca, en dos nivells, és una gran sala rectangular, d'estil rococó, envoltada d'altres finestres. La fusta del parquet i les vitrines li confereix una pujada coloració càlida, que la fa força acollidora. Les pintures de la volta, a guisa de grans medallons, són emmarcades de garlandes i volutes. Llegeixo, en un prospecte, que la biblioteca alberga cent trenta mil volums, dos mil dels quals són manuscrits i quasi mil set-cents són incunables. Això, és clar, constitueix un tresor cultural enorme. La biblioteca —no m'estranya— és el clos rococó més important de Suïssa. La peça arquitectònica més estimable que jo conec de l'època. ■